

МОВАЗНАЎСТВА

УДК 811.161.3

А. А. ЛУКАШАНЕЦ

БЕЛАРУСКАЯ МОВА І АКАДЭМІЧНАЕ МОВАЗНАЎСТВА Ў ПАЧАТКУ ХХІ СТАГОДДЗЯ

Цэнтр даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры НАН Беларусі

(Паступіў у рэдакцыю 09.12.2013)

1. Беларуская мова – дзяржаўная мова Рэспублікі Беларусь і мова тытульнай нацыі – у ХХІ стагоддзі з’яўляецца важным элементам сучаснай моўнай сітуацыі і займае істотнае месца ў камунікатыўнай, культурнай і інфармацыйнай прасторы сучаснага беларускага грамадства. Разам з тым, агульным парадоксам яе сучаснага існавання з’яўляецца відавочны дысбаланс паміж узроўнем развіцця сістэмы беларускай мовы і яе рэальнай запатрабаванасцю як сродку зносін.

З аднаго боку, нягледзячы на складанасці свайго развіцця ў ХХ стагоддзі, сёння сучасная беларуская мова – гэта высокаразвітая літаратурная мова з упарадкаванай сістэмай норм, багатым слоўнікавым складам, разгалінаванай навуковай тэрміналогіяй і можа паспяхова абслугоўваць усе сферы жыцця сучаснага грамадства. Яе статус у сучасным грамадстве вызначаецца наступнымі характарыстыкамі [1]:

- высокаразвітая літаратурная мова;
- самастойная славянская мова ўсходнеславянскай падгрупы;
- адна з пашыраных пісьмовых моў свету;
- дзяржаўная мова краіны;
- мова тытульнай нацыі;
- мова нацыянальнай большасці;
- мова з працяглай, але перарванай пісьмовай традыцыяй;
- мова, якая функцыянуе ў вуснай і пісьмовай разнавіднасцях;
- мова, сістэма якой прадстаўлена некалькімі падсістэмамі, што па-рознаму запатрабаваны ў розных сферах ужытку (літаратурная мова, народныя гаворкі, сацыяльныя дыялекты, «трасянка» і інш.);
- мова, якая інтэнсіўна развіваецца ў плане павелічэння сваіх разнавіднасцей і пашырэння слоўнікавага складу;
- мова, якая «заваёўвае» новыя сучасныя сферы дзейнасці грамадства (канфесійная, інтэрнэт-камунікацыя і г. д.);
- развіваецца ў рэчышчы агульных для славянскіх моў тэндэнцый да інтэрнацыяналізацыі і нацыяналізацыі;
- актыўна папаўняе свой слоўнікавы склад у адпаведнасці з сучаснымі намінацыянальнымі патрэбамі;
- мае высокія адаптацыйныя магчымасці;
- захоўвае сваю нацыянальную адметнасць і спецыфіку.

Яна з’яўляецца важнай часткай нацыянальнай культуры і сродкам прэзентацыі нацыянальнай культурнай і гістарычнай спадчыны беларускага народа, па-ранейшаму застаецца сродкам і сімвалам падтрымання нацыянальнай свядомасці і нацыянальнай адметнасці.

З другога боку, беларуская мова ў XXI стагоддзі развіваецца і функцыянуе ва ўмовах дзяржаўнага беларуска-рускага двухмоўя і таму з'яўляецца:

- толькі адным з састаўных кампанентаў двухмоўнай сітуацыі;
- толькі адным з рэальных сродкаў зносін (які запатрабаваны не ў поўнай меры).

Такім чынам, агульным парадоксам існавання беларускай мовы ў XXI стагоддзі з'яўляецца відавочны дысбаланс паміж узроўнем развіцця сістэмы мовы і яе рэальнай запатрабаванасцю як сродку зносін. Між тым, дзяржаўнае беларуска-рускае двухмоўе ў адпаведнасці з існуючым моўным заканадаўствам прадугледжвае парытэтнае (раўнапраўнае) выкарыстанне абедвух дзяржаўных моў ва ўсіх важнейшых сферах афіцыйнага ўжытку. Таму актуальнай задачай дзяржаўнай важнасці з'яўляецца пашырэнне беларускай мовы як рэальнага сродку зносін у тыя сферы афіцыйнага ўжытку, у якіх яна павінна выкарыстоўвацца як дзяржаўная мова краіны і мова тытульнай нацыі. Гэта гуманітарная праблема набывае асаблівую значнасць у XXI стагоддзі, калі асабліва востра ў міжнароднай супольнасці стаяць пытанні захавання нацыянальнай і культурнай ідэнтычнасці, таму што менавіта нацыянальная мова застаецца найбольш важным і істотным сродкам і фактарам нацыянальнай свядомасці і нацыянальнай адметнасці. Таму паўнацэннае функцыянаванне нацыянальнай мовы народа, асабліва ў сітуацыі двухмоўя і шматмоўя, у якасці рэальнага сродку камунікацыі істотна павышае яе ідэнтыфікацыйныя магчымасці.

2. Для паўнацэннага выканання ў двухмоўным і шматмоўным грамадстве функцыі дзяржаўнай мовы, павінен быць забяспечаны рад умоў лінгвістычнага, сацыяльнага, прававога і сацыял-псіхалагічнага характару [2]. Гэта актуальна як для беларускай мовы, так і для любой іншай нацыянальнай мовы.

2.1. Абавязковымі ўмовамі ўласна лінгвістычнага плана, безумоўна, з'яўляюцца:

- адпаведны ўзровень развіцця сістэмы мовы (наяўнасць літаратурнага стандарту, багатага слоўнікавага складу, распрацаванай навуковай тэрміналогіі, устойлівай пісьмовай традыцыі і стабільнай арфаграфіі, развітой сістэмы словаўтварэння для папаўнення намінацыйных рэсурсаў мовы і г. д.);

- дастатковае тэарэтычнае забеспячэнне (неабходны ўзровень айчыннага мовазнаўства, усебаковае даследаванне і комплекснае манаграфічнае апісанне ўсіх узроўняў моўнай сістэмы, наяўнасць акадэмічных граматык, нарматыўных тлумачальных і іншых слоўнікаў літаратурнай мовы і г. д.);

- наяўнасць факталагічнай базы (комплекс практычных даведнікаў і дапаможнікаў для забеспячэння патрэб навучальнага працэсу і моўнай практыкі: падручнікі і дапаможнікі для ўсіх узроўняў адукацыі, слоўнікі, у тым ліку двухмоўныя, і даведнікі розных тыпаў, у тым ліку і тэрміналагічныя).

2.2. Сацыяльныя ўмовы ўключаюць:

- наяўнасць дастаткова шырокай сацыяльнай базы для паўнацэннага функцыянавання беларускай мовы;

- забеспячэнне неабходнай лінгвістычнай кампетэнцыі ўсіх слаёў беларускага грамадства (фактычна ўсе павінны ў дастатковай ступені валодаць навыкамі выкарыстання беларускай мовы).

2.3. Прававыя ўмовы (абумоўленыя сітуацыяй двухмоўя) прадугледжваюць:

- наяўнасць нарматыўнай заканадаўчай базы ў сферы моўнага жыцця і яе строгае выкананне;

- прававую кампетэнцыю грамадзян і выкананне моўных абавязкаў службовымі асобамі;

- адпаведнасць нацыянальнага моўнага заканадаўства еўрапейскім стандартам у моўнай сферы.

2.4. Сацыял-псіхалагічныя фактары пашырэння беларускай мовы ў важнейшыя сферы ўжытку заключаюцца ў наступным:

- усведамленні важнасці і прыярытэтнасці нацыянальнай мовы як часткі нацыянальнай духоўнай культуры і гістарычнай спадчыны;

- фарміраванні нацыянальнага моўнага этнацэнтрызму і пазбаўленні ад комплексу блізкароднаснага адштурхоўвання;

- адносінах да нацыянальнай мовы як да важнейшага атрыбута дзяржаўнасці і незалежнасці краіны;

– выкананні нацыянальнай (беларускай) мовай функцыі аб'яднання грамадства, а не яго канфрантацыі і г. д.;

– пазбаўленні палітычных ярлыкоў па моўных густах і схільнасцях двухмоўных грамадзян краіны.

3. Пры наяўнасці істотных праблем з выкананнем сацыяльных, прававых і сацыяпсіхалагічных умоў відавочным фактам з'яўляецца практычна поўнае забеспячэнне ўмоў уласна лінгвістычнага плана. Выключная роля ў гэтым належыць акадэмічнаму мовазнаўству, паколькі менавіта ў Інстытуце мовазнаўства імя Якуба Коласа НАН Беларусі¹ створаны асноўныя працы, якія не толькі надалі беларускай мове статус літаратурнай мовы, але і забяспечылі надзённыя патрэбы моўнай практыкі [3].

3.1. Сістэмныя даследаванні нацыянальнай беларускай мовы пачаліся яшчэ ў 20-я гады ХХ стагоддзя ў Інстытуце беларускай культуры, на базе якога пазней узнікла Нацыянальная акадэмія навук Беларусі. Менавіта ў гэты перыяд былі закладзены асновы беларускай навуковай тэрміналогіі, падрыхтаваны першыя нарматыўныя слоўнікі беларускай мовы, вялася інтэнсіўная праца па ўдасканаленні беларускага правапісу і інш.

У 1930-я гады важнае значэнне для падтрымання беларускай моўнай практыкі мелі падрыхтаваныя ў Інстытуце мовазнаўства «Беларуская граматыка. Марфалогія» (1936), «Сінтаксіс беларускай мовы» (1939), «Курс сучаснай беларускай мовы» (1940), «Руска-беларускі слоўнік» пад рэдакцыяй А. А. Александровіча (1937).

У другой палове ХХ стагоддзя ў Інстытуце мовазнаўства імя Якуба Коласа былі падрыхтаваны фундаментальныя працы па беларускай мове, якія вызначылі статус беларускай мовы як высокаразвітой літаратурнай мовы і забяспечылі надзённыя патрэбы вуснай і пісьмовай практыкі. Гэтыя працы сталі тэарэтычнай і факталагічнай базай усёй вучэбнай літаратуры па беларускай мове для ўсіх узроўняў адукацыі.

Менавіта ў гэты перыяд пачынаецца праца над найбольш значнымі навуковымі праектамі, многія з якіх не страцілі сваёй актуальнасці да сённяшняга дня і працягваюць распрацоўвацца. Большасць прац, выкананых ці пачатых у гэтыя гады, сталі значнай з'явай не толькі ў навуковым жыцці Беларусі, але і ўсяго славянскага свету. Першай працай, у якой упершыню поўна і паслядоўна была апісана граматычная сістэма (марфалогія і сінтаксіс) і словаўтваральная сістэма беларускай мовы «Граматыка беларускай мовы» ў 2 т. (т. 1. – 1962; т. 2. – 1966), падрыхтаванай пад кіраўніцтвам М. Г. Булахавы. Працягам даследаванняў у гэтым кірунку стала «Беларуская граматыка» ў 2 ч. (Мн., 1985, 1986) і пазней «Кароткая граматыка беларускай мовы» ў 2 ч. (Мн., 2007, 2009). Названыя працы і сёння маюць выключна важнае значэнне для падтрымання стабільнасці літаратурных норм у сферы беларускага словазмянення і словаўтварэння. Разам з тым, у гэтых працах знаходзяць адлюстраванне і тыя дынамічныя змены, якія адбываліся ў сістэме беларускай мовы ў канцы ХХ – пачатку ХХІ ст.

Не менш плённай была праца акадэмічных моваведаў у сферы беларускай лексікаграфіі. Першай буйной лексікаграфічнай працай акадэмічных моваведаў з'явіўся перакладны нарматыўны «Руска-беларускі слоўнік» (М., 1953), падрыхтаваны пад агульнай рэдакцыяй правадзейных членаў АН БССР Якуба Коласа, Кандрата Крапівы і члена-карэспандэнта АН БССР П. Ф. Глебкі. Гэта быў самы поўны на той час збор лексікі беларускай літаратурнай мовы сярэдзіны ХХ стагоддзя. Яго рэестравая частка ўключала каля 86 тыс. слоў рускай мовы і іх беларускія адпаведнікі, пры гэтым беларуская перакладная лексіка была істотна пашырана за кошт моўных сродкаў жывой беларускай мовы. Гэты слоўнік да сённяшняга дня захоўвае сваё значэнне для сучаснай моўнай практыкі. Толькі ў ХХ стагоддзі ён перавыдаваўся сем разоў, пастаянна папаўняючы сваю рэестравую і перакладную часткі.

«Руска-беларускі слоўнік» стаў пачаткам і базай для падрыхтоўкі іншых фундаментальных лексікаграфічных прац, якія забяспечылі функцыянаванне беларускай мовы ва ўсіх сферах ужытку як у ХХ стагоддзі, так і ў пачатку ХХІ стагоддзя. Так, у 1962 годзе пабачыў свет па-

¹ Створаны ў 1929 годзе. З 2008 года – Інстытут мовы і літаратуры імя Якуба Коласа і Янкі Купалы, з 2012 года – філіял ДНУ «Цэнтр даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры НАН Беларусі».

дрыхтаваны ў Інстытуце мовазнаўства аднатомны «Беларуска-рускі слоўнік», які ўключае каля 90 тыс. слоў актуальнай беларускай лексікі. Трэцяе, дапоўненае і перапрацаванае выданне гэтага слоўніка ў трох тамах пабачыла свет у 2003 годзе. Надзвычай важнай падзеяй у навуковым і культурным жыцці краіны з'явілася выданне першага ў гісторыі беларускай лексікаграфіі «Тлумачальнага слоўніка беларускай мовы» ў 5 тамах, 6 кнігах (Мн., 1977–1984). Гэты слоўнік адлюстроўвае лексіку беларускай літаратурнай мовы 60–70-х гадоў XX стагоддзя і да сённяшняга дня застаецца адзіным найбольш поўным і аўтарытэтным даведнікам такога тыпу па беларускай мове. У 1996 годзе выходзіць створаны па ініцыятыве і пад кіраўніцтвам члена-карэспандэнта НАН Беларусі М. Р. Судніка аднатомны «Тлумачальны слоўнік беларускай літаратурнай мовы». База для гэтага слоўніка паслужыў пяцітомны «Тлумачальны слоўнік беларускай мовы», аднак у ім улічаны змены, што адбыліся ў лексічным складзе беларускай літаратурнай мовы ў 90-я гады XX стагоддзя, удакладнены значэнні і стылістычныя характарыстыкі слоў, больш кампактна пададзены лексічны матэрыял.

Выключна важнае значэнне для падтрымання правапісных норм і пашырэння пісьмовай практыкі меў акадэмічны «Слоўнік беларускай мовы» (Мн., 1987), які на працягу фактычна трох дзесяцігоддзяў стаў найбольш аўтарытэтным даведнікам па арфаграфіі, акцэнтацыі, словазмяненні і літаратурным вымаўленні.

У другой палове XX стагоддзя таксама падрыхтаваны і выдадзены цэлы шэраг іншых даведнікаў і слоўнікаў, якія забяспечылі патрэбы моўнай практыкі і выкарыстанне беларускай мовы ў розных сферах ужытку, у тым ліку ў сферы адукацыі, напрыклад: «Руска-беларускі слоўнік сельскагаспадарчай тэрміналогіі» (1994), «Руска-беларускі слоўнік скарачэнняў» (1995–1996); двухтомны «Руска-беларускі політэхнічны слоўнік» (1997–1998) і інш.

У гэты перыяд падрыхтаваны і выдадзены комплекс манаграфічных даследаванняў, прысвечаных апісанню розных узроўняў сістэмы беларускай літаратурнай мовы, гісторыі беларускай мовы і беларускай дыялекталогіі, супастаўляльнаму апісанню беларускай і рускай моў, праблемам двухмоўя і шматмоўя, сувязям беларускай мовы з іншымі славянскімі мовамі.

Знакавай працай акадэмічнага Інстытута мовы і літаратуры дзяржаўнага маштабу з'яўляецца 16-томны «Этымалагічны слоўнік беларускай мовы» (апублікаваны 14 тамоў), у якім раскрыта паходжанне лексікі беларускай мовы на шырокім славянскім і індаеўрапейскім фоне і праца над якім уступіла ў завяршальную фазу.

Важнае значэнне для беларускага мовазнаўства і сусветнай славістыкі мае шматтомны «Гістарычны слоўнік беларускай мовы» (на сённяшні дзень апублікаваны 33 выпускі слоўніка), у якім адлюстравана лексіка помнікаў старабеларускага пісьменства XIV–XVII стст., што дазваляе не толькі паказаць узровень развіцця тагачаснага беларускага грамадства, але і дыяпазон культурных, дзелавых і іншых сувязей продкаў сучасных беларусаў са славянскімі і неславянскімі народамі.

Выданне гэтых слоўнікаў стане выключна важнай падзеяй не толькі для беларускага мовазнаўства, але і для славістыкі ў цэлым, паколькі ўвядзе беларускую мову ў шырокі славянскіх кантэкст.

Выключна важнае значэнне для развіцця беларускага мовазнаўства, асэнсавання месца беларускай нацыянальнай мовы ў славянскім моўным і культурным кантынууме маюць працы акадэмічных моваведаў у галіне беларускай дыялекталогіі. Сярод важнейшых дыялекталагічных прац, якія забяспечылі высокі міжнародны прэстыж акадэмічнага мовазнаўства, трэба ў першую чаргу назваць «Дыялекталагічны атлас беларускай мовы» (1963), манаграфію «Лінгвістычная геаграфія і групоўка беларускіх гаворак» (1968–1969), пяцітомны «Лексічны атлас беларускіх народных гаворак», пяцітомны «Слоўнік беларускіх гаворак Паўночна-Заходняй Беларусі і яе пагранічча», пяцітомны «Тураўскі слоўнік», серыю тэматычных слоўнікаў пад агульнай назвай «Беларуская народная тэрміналогія і наменклатура», шматлікія манаграфіі і зборнікі.

Вельмі значная роля належыць акадэмічнаму мовазнаўству і ў пытаннях распрацоўкі і ўдасканалення беларускага правапісу. У Інстытуце беларускай культуры была распачата і завершана ў Інстытуце мовазнаўства НАН Беларусі падрыхтоўка рэформы беларускага правапісу 1933 года. У акадэмічным інстытуце мовазнаўства створаны першы поўны і сістэмны звод

«Правіл беларускай арфаграфіі і пунктуацыі» (Мн., 1959), які разам з нарматыўнымі граматыкамі і слоўнікамі беларускай мовы забяспечыў функцыянаванне беларускай пісьмовай мовы на працягу паўстагоддзя.

3.2. Захоўваецца роля акадэмічнага мовазнаўства і Інстытута мовы і літаратуры імя Якуба Коласа і Янкі Купалы як вядучай навуковай установы, у якой праводзяцца сістэмныя даследаванні беларускай мовы, і ў пачатку XXI стагоддзя. Пацвярджэннем гэтага з'яўляюцца:

1) распрацоўка заданняў падпраграмы «Беларуская мова і літаратура ў кантэксце цывілізацыйнага развіцця Рэспублікі Беларусь: гісторыя, сучасны стан, тэндэнцыі» Дзяржаўнай праграмы навуковых даследаванняў «Гісторыя, культура, грамадства, дзяржава» (2011–2015 гг.), якія ахопліваюць шырокае кола актуальных для сучаснай беларускай мовы і беларускага мовазнаўства праблем. Важнай сярод іх трэба, безумоўна, лічыць стварэнне базы для ўкладання тлумачальнага слоўніка беларускай мовы ў 15 тамах, які стане найбольш поўным і прэзентацыйным зводам лексікі беларускай мовы XX–XXI стагоддзяў;

2) стварэнне зводнага слоўніка беларускай народнай лексікі;

3) праца над завяршэннем шматгадовых фундаментальных праектаў па парыхтоўцы гістарычнага і этымалагічнага слоўнікаў беларускай мовы, па распрацоўцы буйнейшага славістычнага міжнароднага праекта «Агульнаславянскі лінгвістычны атлас», у падрыхтоўцы якога ўдзельнічаюць вучоныя ўсіх славянскіх краін;

4) вядучая роля акадэмічных навукоўцаў у падрыхтоўцы Закона Рэспублікі Беларусь «Аб правілах беларускай арфаграфіі і пунктуацыі» (прыняты ў 2008 г., уведзены ў дзеянне з 2010 г.). Гэтым Законом уведзена ў дзеянне новая рэдакцыя «Правіл беларускай арфаграфіі і пунктуацыі» 1959 года выдання, што фактычна спыніла існуючы на працягу двух апошніх дзесяцігоддзяў арфаграфічны разнабой, дазволіла захаваць і ўмацаваць адзінства беларускай пісьмовай мовы, садзейнічала павышэнню яе прэстыжу як дзяржаўнай мовы і больш шырокаму выкарыстанню ў тых сферах зносін, у якіх яна павінна выкарыстоўвацца як дзяржаўная мова краіны. Акрамя таго, увядзенне ў дзеянне названага Закона садзейнічае аптымізацыі працэсу авалодання беларускай мовай у працэсе школьнага навучання. Дзякуючы навуковаму падыходу да вырашэння правапісных праблем у новай рэдакцыі правіл беларускай арфаграфіі захаваны традыцыі пераемнасці беларускай пісьмовай мовы, а ўнесеныя карэктывы і ўдакладненні накіраваны на ўніфікацыю напісання асобных слоў і груп слоў, змяншэнне колькасці выключэнняў, а таксама правапісную рэгламентацыю лексічных інавацый, у тым ліку іншамоўных запазычанняў апошніх дзесяцігоддзяў;

5) перавыданне з улікам новых правіл беларускай арфаграфіі фундаментальных слоўнікаў для забеспячэння патрэб сучаснай моўнай практыкі: «Слоўнік беларускай мовы» (Мн., 2012), «Беларуска-рускі слоўнік» у 3 тамах (выд. 10-е, Мн., 2012), «Руска-беларускі слоўнік» у 3 тамах (выд. 4-е, Мн., 2012). Гэтыя слоўнікі найбольш запатрабаваны сучаснай моўнай практыкай;

6) падрыхтоўка факталагічнай базы па забеспячэнні ўвядзення ў дзеянне Закона Рэспублікі Беларусь «Аб правілах беларускай арфаграфіі і пунктуацыі». Супрацоўнікамі Інстытута мовы і літаратуры, у прыватнасці, падрыхтаваны і выдадзены слоўнікі і даведнікі ў адпаведнасці з новымі правіламі правапісу: «Сучасная беларуская арфаграфія: акадэмічны даведнік» (Мн., 2012), «Беларускі арфаграфічны слоўнік» (Мн., 2009, 3-е выд. 2012), «Беларускі арфаграфічны слоўнік для школьнікаў» (Мн., 2010, 3-е выд. 2013), «Современный русско-белорусский словарь» (Мн., 2001, 2-е выд., 2012), «Современный русско-белорусский словарь для школьников» (Мн., 2009), «Краткий современный русско-белорусский словарь для школьников» (Мн., 2011), «Русско-белорусский словарь для школьников» (Мн., 2013), «Разам, асобна, праз злучок» (Мн., 2012) і інш.;

7) выданне ўнікальных лексікаграфічных даведнікаў, асабліва запатрабаваных сучаснай моўнай практыкай: «Граматычны слоўнік дзеяслова» (Мн., 2007, 2-е выд. 2013), «Граматычны слоўнік назоўніка» (Мн., 2008, 2-е выд. 2013), «Граматычны слоўнік прыметніка, займенніка, лічэбніка, прыслоўя» (Мн., 2009, 2-е выд. 2013);

8) падрыхтоўка і выданне шэрага манаграфічных прац па пытаннях беларускага словаўтварэння, марфалогіі, лексікалогіі, дыялекталогіі і інш.

4. Высокі ўзровень і міжнароднае прызнанне дасягненняў акадэмічнага мовазнаўства засведчыў XV Міжнародны з'езд славістаў, які адбыўся ў 2013 годзе ў Мінску. Арганізацыяй з'езда займалася Нацыянальная акадэмія навук Беларусі.

Міжнародныя з'езды славістаў – буйнейшыя навуковыя міжнародныя форумы, на якіх абмяркоўваюцца праблемы гістарычнага развіцця і ўзаемадзеяння славянскіх моў, літаратур, культур і фальклору. Яны праводзяцца кожныя пяць гадоў па чарзе ў розных славянскіх краінах, пачынаючы з 1929 года. Гэта першы міжнародны з'езд славістаў, які адбыўся ў Рэспубліцы Беларусь, і трэці з'езд, які праходзіць на ўсходнеславянскай тэрыторыі. Да гэтага IV Міжнародны з'езд славістаў быў праведзены ў 1958 годзе ў Маскве і IX Міжнародны з'езд славістаў у 1983 годзе ў Кіеве. Такім чынам, XV Міжнародны з'езд славістаў праходзіў на постсавецкай прасторы ўпершыню за апошнія трыццаць гадоў. Аб шырыні навуковай праблематыкі і месцы ў ёй беларусістыкі, геаграфіі ўдзельнікаў з'езда, а таксама аб удзеле ў ім беларускіх, у тым ліку і акадэмічных, вучоных, сведчаць спецыяльныя выданні, падрыхтаваныя да XV Міжнароднага з'езда славістаў [4–10].

XV Міжнародны з'езд славістаў засведчыў статус нашай краіны – Рэспублікі Беларусь – як самастойнай славянскай дзяржавы са сваёй адметнай і арыгінальнай мовай, багатай нацыянальнай літаратурай і культурай, высокім узроўнем развіцця нацыянальнай славістыкі, што будзе мець вялікае значэнне для ўсведамлення ролі і значэння гуманітарнай навукі ў XXI стагоддзі, садзейнічаць развіццю гуманітарных ведаў у сучасным інфармацыйным грамадстве, а таксама захаванню і падтрыманню славянскай ідэнтычнасці і пашырэнню ведаў пра славянскія мовы, літаратуры і культуры ў свеце.

Беларускія моваведы-славісты, у тым ліку і супрацоўнікі НАН Беларусі, прымалі ўдзел у выкананні многіх буйнейшых славістычных праектаў канца XX – пачатку XXI ст.

Акадэмічныя лінгвісты таксама актыўна працуюць у такіх камісіях, як камісія Агульнаславянскага лінгвістычнага атласа, Этымалагічная камісія, Камісія па славянскай лексікалогіі і лексікаграфіі, Этналінгвістычная, Фразеалагічная, Камісія па славянскім словаўтварэнні і інш.

Таму цалкам заканамерна і зразумела, што беларускія вучоныя-моваведы, у першую чаргу акадэмічныя, заўсёды прымалі актыўны ўдзел у міжнародных з'ездах славістаў, якія маюць выключна важнае значэнне для развіцця славістыкі ў XX–XXI стст.

У першым з'ездзе славістаў у Празе (1929) прымаў удзел добра вядомы ў славістычных колах беларускі мовавед, першы дырэктар Інстытута мовазнаўства Беларускай акадэміі навук, прафесар П. А. Бузук, які выступіў з наватарскім дакладам «Лінгвістычная геаграфія як дапаможны метад пры вывучэнні гісторыі мовы». Яго даклад, а таксама «Спраба лінгвістычнай геаграфіі Беларусі» (Мн., 1928) і першы ў славянскім свеце дыялекталагічны атлас, выдадзены ў якасці дадатка да названай вышэй працы, заклалі падмурак новага навуковага напрамку ў славянскай дыялекталогіі – лінгвагеаграфічнага. Менавіта ў рэчышчы гэтага напрамку пад эгідай Міжнароднага камітэта славістаў распрацоўваецца буйнейшы славістычны праект XX–XXI стст. «Агульнаславянскі лінгвістычны атлас», у выкананні якога прымаюць удзел вучоныя ўсіх славянскіх краін і Германіі.

Пачынаючы з IV Міжнароднага з'езда славістаў (Масква, 1958), беларускія вучоныя ўдзельнічаюць у іх рабоце рэгулярна. Асабліва значным гэты ўдзел становіцца з канца XX стагоддзя, што можна разглядаць як сведчанне высокага ўзроўню славістычных даследаванняў у Беларусі і іх прэстыжу ў славянскім свеце [11].

Не стаў выключэннем у гэтых адносінах і XV Міжнародны з'езд славістаў, які адбыўся ў Мінску. У яго рабоце беларускія вучоныя прынялі актыўны ўдзел і выступілі з дакладамі па шырокім коле праблем сучаснай славістыкі.

На з'ездзе з пленарным дакладам «Аспекты славянскай арэальнай лінгвістыкі» выступіў намеснік старшыні Міжнароднага камітэта славістаў прафесар Г. А. Цыхун.

З секцыйнымі дакладамі на з'ездзе выступілі наступныя супрацоўнікі Інстытута мовы і літаратуры імя Якуба Коласа і Янкі Купалы:

М. П. Антропаў – «Ваджэнне *Кўста*» ў кантэксте праблематыкі беларуска-іншаславянскіх (неславянскіх) этналінгвістычных адпаведнікаў»;

В. П. Русак – «Марфаналягія беларускай мовы ў агульнаславянскім кантэксте: лінгвагеаграфічны аспект»;

М. У. Тарэлка – «Пераклад Карана на беларускую мову, створаны татарамі былога ВКЛ (праблема існавання)».

На круглым сталe «Скарыніяна ў славянскім і еўрапейскім кантэксте» з дакладам выступіла кандыдат філалагічных навук І. У. Будзько («Кантамінацыя як інавацыя: да праблемы дэтэрмінацыі прынцыпу перакладу Бібліі Францыска Скарыны»).

З дакладамі на пасяджэннях тэматычных блокаў выступілі Я. В. Волкава «Праблемы беларускай лінгвістычнай тэрміналогіі і пытанне суадноснасці ключавых слоў (лінгвістычных тэрмінаў) у iSybislaw» (тэмблок «Інфармацыйна-пошукавыя мовы ў сістэме iSibislaw: сёння і заўтра») і І. Л. Капылоў «Унармаванне нацыянальнай тапаніміі Беларусі ў кантэксте дзяржаўнага беларуска-рускага двухмоўя» (тэмблок «Традыцыйныя і новыя падыходы ў славянскіх анамастычных даследаваннях»).

Падчас работы з'езда адбыліся таксама прэзентацыі наступных беларускіх славістычных выданняў і праектаў:

– праект «Беларускі фальклорна-этналінгвістычны атлас: гісторыя праекта, першыя вынікі» (мадэратар: М. П. Антропаў; удзельнікі: Т. М. Аліферчык, А. М. Боганева, Ц. В. Авілін);

– выданні «Беларуская мовазнаўчая славістыка на з'ездах славістаў» (Мінск, 2013) і «Замежная беларусістыка на з'ездах славістаў» (Мінск, 2013) (мадэратары: М. П. Антропаў і Г. А. Цыхун; удзельнікі: Я. В. Волкава, І. В. Гліннік).

На кніжнай выстаўцы, якая працавала ў час работы з'езда, былі прадстаўлены важнейшыя беларускія навуковыя выданні ў галіне славістыкі і беларусістыкі за апошнія пяць гадоў.

Такім чынам, XV Міжнародны з'езд славістаў прадэманстраваў, што ў пачатку XXI стагоддзя:

– Беларусь займае належнае месца ў супольнасці славянскіх дзяржаў і народаў;

– беларуская мова, літаратура і культура з'яўляюцца неад'емнай часткай славянскай і еўрапейскай культурнай прасторы;

– беларусістыка і беларуская славістыка развіваюцца ў кантэксте асноўных напрамкаў сусветнай славістыкі;

– беларуская мова і беларуская літаратура развіваюцца ў рэчышчы асноўных тэндэнцый развіцця славянскіх моў і літаратур;

– дасягненні беларускай славістыкі і гуманітарнай навукі ў цэлым прызнаюцца міжнароднай навуковай супольнасцю.

З правадзеннем у Мінску ў 2013 годзе XV Міжнароднага з'езда славістаў наша краіна – Рэспубліка Беларусь – увайшла ў клуб славянскіх дзяржаў, у якіх праходзілі гэтыя буйнейшыя міжнародныя навуковыя славістычныя форумы, а акадэмічная лінгвістыка засведчыла свой высокі навуковы ўзровень і адпаведнасць сучасным напрамкам лінгвістычных даследаванняў у свеце.

Літаратура

1. Лукашанец, А. А. Беларуская нацыянальная мова на сучасным этапе: сістэма, статус, функцыянаванне / А. А. Лукашанец // Вес. Нац. акад. навук Беларусі. Сер. гуманіт. навук. – 2009. – № 1. – С. 107–117.

2. Лукашанец, А. А. Беларуская мова ва ўмовах блізкароднаснага беларуска-рускага білінгвізму: парадоксы развіцця сістэмы, функцыянавання і моўнай свядомасці / А. А. Лукашанец // Беларуская-руско-польскае супастаўляльнае мовазнаўства, літаратуразнаўства, культуралогія: зборнік навуковых артыкулаў / склад.: Г. М. Мезенка, С. У. Нікалаенка; пад навук. рэд. Г. М. Мезенка. – Віцебск: ВДУ імя П. М. Машэрава, 2013. – С. 43–48.

3. Інстытут мовы і літаратуры імя Якуба Коласа і Янкі Купалы НАН Беларусі. – Мінск: Права і эканоміка, 2009. – 104 с.

4. Моўназнаўства. Літаратуразнаўства. Фалькларыстыка: XV Міжнар. з'езд славістаў (Мінск, 20–27 жн. 2013): дакл. беларус. дэлегацыі / Нац. акад. навук Беларусі [і інш.]; рэдкал.: А. А. Лукашанец (адк. рэд.) [і інш.]. – Мінск: Беларус. навука, 2013. – 360 с.

5. XV Міжнародны з'езд славістаў = XV Международный съезд славистов = XV International Congress of Slavists (Мінск, Беларусь, 20–27 жніўня 2013 г.): тэзісы дакладаў. У 2 т. Т. 1: Моўназнаўства / рэдкал.: А. А. Лукашанец (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск: Беларус. навука, 2013. – 347 с.

6. XV Міжнародны з'езд славістаў = XV Международный съезд славистов = XV International Congress of Slavists (Мінск, Беларусь, 20–27 жніўня 2013 г.): тэзісы дакладаў. У 2 т. Т. 2: Літаратурзнаўства. Культуралогія. Фалькларыстыка / рэдкал.: А. А. Лукашанец (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск: Беларус. навука, 2013. – 185 с.

7. Беларуская мовазнаўчая славістыка на з'ездах славістаў: Да XV Міжнароднага з'езда славістаў / Нац. акад. навук Беларусі, Беларус. нац. камітэт славістаў, Цэнтр даследаванняў беларускай культуры, мовы і літ-ры, Філіял «Ін-т мовы і літ-ры імя Я. Коласа і Я. Купалы». – Мінск: Беларус. навука, 2013. – 483 с.

8. Замежная мовазнаўчая беларусістыка на міжнародных з'ездах славістаў: зб. дакл. (Да XV Міжнар. з'езда славістаў) / Нац. акад. навук Беларусі, Беларус. нац. камітэт славістаў, Цэнтр даследаванняў беларускай культуры, мовы і літ-ры, Філіял «Ін-т мовы і літ-ры імя Я. Коласа і Я. Купалы». – Мінск: Беларус. навука, 2013. – 199 с.

9. XV Міжнародны з'езд славістаў. Бюлетэнь. Нац. акад. навук Беларусі, Беларус. нац. камітэт славістаў, Цэнтр даследаванняў беларускай культуры, мовы і літ-ры, Філіял «Ін-т мовы і літ-ры імя Я. Коласа і Я. Купалы». – Мінск: Права і эканоміка, 2013. – 34 с.

10. XV Міжнародны з'езд славістаў. Праграма. Нац. акад. навук Беларусі, Беларус. нац. камітэт славістаў, Цэнтр даследаванняў беларускай культуры, мовы і літ-ры, Філіял «Ін-т мовы і літ-ры імя Я. Коласа і Я. Купалы». – Мінск: Права і эканоміка, 2013. – 104 с.

11. *Антропаў, М. П., Цыхун, Г. А.* Беларуская мовазнаўчая славістыка на з'ездах славістаў / М. П. Антропаў, Г. А. Цыхун // Беларуская мова ў культурнай і моўнай прасторы Слав'і: Матэрыялы Міжнар. навук. канф. (Мінск, 24–25 лістапада 2009 г.) / Інстытут мовы і літаратуры імя Якуба Коласа і Янкі Купалы НАН Беларусі. – Мінск: Права і эканоміка, 2009. – С. 10–21.

A. A. LUKASHANETS

BELARUSIAN LANGUAGE AND ACADEMIC LINGUISTICS IN THE XXI CENTURY

Summary

In the article general characteristics of Belarusian language in communicative system of Belarus at the beginning of XXI century has been given. Linguistic, social, legal and socio-psychological factors of full functioning of Belarusian language have been pointed in quality of the state language in conditions of the state bilingualism.

Role of academic linguistics in the forming of the Belarusian language literary status as well as maintenance of the theoretical and factual base for its functioning in various spheres of communications have been shown, too.

The place and role of Belarusian language and academic linguistics in scope of the XV International Congress of Slavists (Minsk, 2013) has been pointed out also.